

Микица Сибиновић¹

ПОТЕНЦИЈАЛИ СТАРЕ ПЛАНИНЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ЕКСКУРЗИЈА И НАСТАВЕ У ПРИРОДИ

Извод: Стара изрека каже: „боље једном видети, него сто пута чути”! Извођењем наставе у природи можемо ученицима лакше објаснити неке појаве и процесе везане за природно окружење. Теренска настава пружа могућност за самостални истраживачки рад ученика и практичну примену теоријских сазнања.

Кључне речи: планина, екскурзија, настава, Миџор.

Abstract: An old sentence says „It’s better once to see, than a hundred times to hear”! From this you can easily tell what the main weakness of classroom teaching is. Having had classes outside students can better understand some processes and aspects in the environment. Outdoors practise provides you with number of possibilities for independent student’s work and gives you opportunities for adapting teoretical knowledge.

Key words: mountine, excursion, teaching, Midzor.

Увод

Занимљиви морфолошки облици, фосилоносне стене и бројне реткости биљног и животињског света које красе пределе и пејзаже Старе планине представљају темељне вредности Парка природе.

Стара планина заузима крајње западне огранке Балканског планинског система. Простире се од Црног мора на истоку до Вршке Чуке на западу, у укупној дужини од 530 километара. У Србији, простире се од Зајечара до Димитровграда правцем северозапад – југоисток. На територији Србије масив Старе планине ограничен је са запада долинама Белог и Трговишког Тимока до села Инова код Калне. Одавде границу Старе планине представља линија Иново – Мирковци - Темска, која се даље наставља долином реке Височице до границе са Бугарском. У ширем смислу Старој плани припада и Височка зона у троуглу између реке Височице, Темске и долине Нишаве до границе са Бугарском. Саобраћајну мрежу Старе планине чине магистрални, регионални и локални путеви. Најзначајнији су магистрални путеви: Е-771 (Кладово – Зајечар – Књажевац – Ниш – Приштина - Призрен) и Е-80 (Ниш – Пирот - Димитровград - Софија) који су истовремено и део Европске мреже путева са ознаком Е-75.

¹Мр Микица Сибиновић, асистент, Географски факултет, Београд.

Природни услови

Стара планина једна је од најдрагоценијих природно очуваних области у Србији. Највиша је и најлепша планина источне Србије. Подручје „Бабин зуб” представља природно богатство изванредног значаја, које је у просторном плану Републике Србије дефинисано као **приоритетна туристичка регија међународног и националног значаја**, погодна за развој разноврсних видова туризма: летњи, рекреативни, еколошки, ловни, а посебно зимски (Група аутора 2002.). Назив потиче од маркантног узвишења Бабин зуб, надморске висине 1.758 метара. Простире се на удаљености од 70 км од Ниша, 50 км од Књажевца и Пирота, 330 км од Београда и 120 километара од Софије (Стојадиновић Б. 1999.).

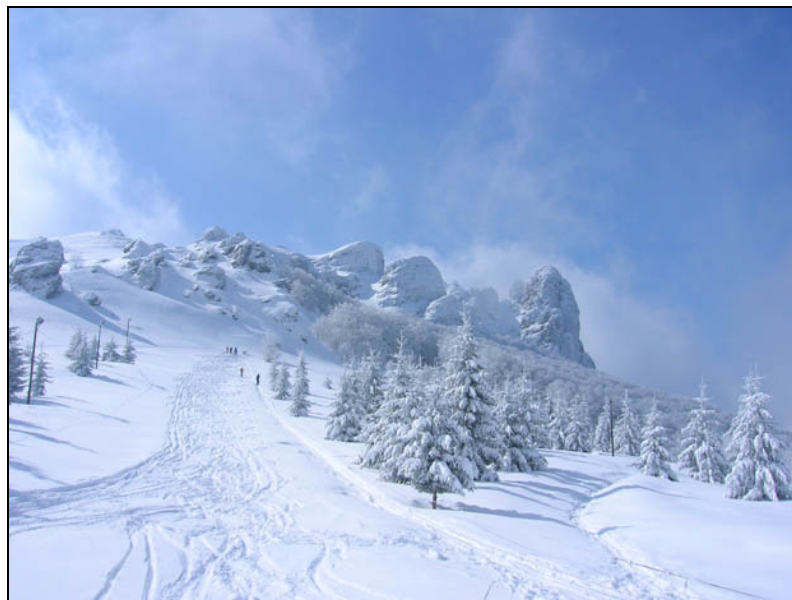
Рељеф Старе планине представља природну вредност која се среће код малог броја планина у нашој земљи. Према територијалном обухвату ово је велика планина са значајним просторима и врховима изнад 1.400 метара надморске висине. Благи и оштри успони, простране ливаде, речни усеси и долине, комплекси обрасли четинарском шумом, разноврсност биљног и животињског света само су нека од обележја ове планине. Највиши врх Старе планине, а уједно и највиша тачка општине Књажевац, је Миџор (2.169 м.). Стара планина се одликује бројним врховима, чија висина опада према северу. Као најмаркантнији истичу се следећи врхови: Тупанар (1.964 м), Жаркова чука (1.848 м), Бабин зуб (1.758 м) и Болван (1.434 м).

Климатски услови на Старој планини су повољни са становишта развоја туризма. Снежни покривач се задржава пет месеци годишње, на висинама између 1.100 метара и 1.900 метара, што представља добру основу за изградњу нових и одржавање постојећих стаза за алпско скијање, сноубординг, санкање и других врста зимских спортова. Летњи месеци пружају изванредне услове за шетњу, параглајдинг, маунти-бајкинг, клифхендинг, лов и риболов.

У оквиру природних туристичких потенцијала укључује се и естетика планинских предела, јер су простори Старе планине еколошки чисти и здрави. Као строги резервати природе I категорије проглашени су: Бабин зуб, Сињина – Мирица, Орлов камик - Копрен и Голема река, а водопад Бигреног потока има статус хидролошког споменика природе. У режиму заштите I степена, утврђује се забрана коришћења природних богатстава и искључују сви други облици коришћења простора и активности осим научних истраживања и контролисане едукације.

Вегетација Старе планине у целини се одликује разноврсношћу шумских, жбунастих, ливадских, пашњачких и тресавских заједница. Укупно је издвојено и описано 52 типа биљних заједница од којих су 24 шумске и жбунасте, а 28 зељасте (Милојевић Д. 2000.).

Посматрано по висинским зонама, на висинама изнад 1.000 метара највише има субалпске букве и смрчеве шуме, затим шума планинске букве у комбинацији са пропланцима. У појасу испод 1.000 метара преовлађују шуме храста китњака, а у нижем појасу доминирају шуме храста и граба. Квалитет овог простора употпуњују многобројне врсте лековитог биља, од којих су најпознатије: коприва, кичица, јагорчевина, жалфија, дан и ноћ, дивље малине, гороцвет, велебиље, боровница, божур, босиљак, мајчина душица, маслачак, медвеђе грожђе, мрзовац, перуника, подбел, подубица, сапуњача, ситница, татула, чемерика, хајдучка трава, шумске јагоде и др. (Стојадиновић Б. 1999.).

Слика 1. Стара планина, врх Бабин зуб (1.758 м)

Фаунистичким истраживањем Старе планине утврђено је 116 врста дневних лептира, 6 врста водоземаца и 12 врста гмизаваца, од 46 врста које живе на простору Србије. Подручје Старе планине, карактерише се присуством 26 врста риба. Овде су настањене 203 познате врсте птица, што износи око 53,1% од укупног броја познатих врста у Србији, тако да се Стара планина намеће као један од највећих европских центара орнитофаунистичке специјске и генетичке разноврсности планина. На овом подручју заступљене су следеће врсте дивљачи: трофејна дивљач, срнећа дивљач, фазан, видра, зец, вук, лисица, дивља свиња и др. Оваква заступљеност дивљачи отвара могућност ловног туризма. Ловиште "Стара пла-

нина" налази се на источним падинама Старе планине. Лове се: јелен, срна, лисица, дивља свиња, вук.

Физичко-географски потенцијали

Један од најлепших бигарних водопада у источној Србији је **Бигар** (Цвијић Ј. 1986.). Водопад се налази на истоименој реци у атару села Стањинац, на 35-ом километру пута од Књажевца ка Пироту. Бигар је само неколико метара удаљен од пута и лако је доступан.

Река Бигар извире у близини манастира Свети Онуфрије, протиче долином која је дуга око 1,2 км и широка око 500 метара, правећи на свом току слапове и брзаке. Улива се у Стањиначку реку, притоку Трговишког Тимока. Долина реке Бигар је од изворишта до ушћа испуњена бигром који у горњем крају лежи преко кречњака, а у доњем преко пешчара.

Површина ове бигрене акумулационе заравни износи око 144 хектара. На тој заравни издвајају се три нивоа тераса са бигреним одсесима по 20 метара висине, а преко њих вода пада у слаповима. Долина ове реке заштићена је управо због репрезентативног изгледа бигарних тераса и слапова. На овим слаповима било је подигнуто десетак воденица које су послужиле и за снимање домаћег филма „Заседа“, али су оне напуштене и временом порушене, чиме је амбијентална вредност долине умањена.

Завојско језеро је вештачка акумулација. Брдо испод села Завој је 24. фебруара 1963. године почело да клизи, а већ наредних неколико дана створила се велика брана која је сасвим зауставила реку Височицу и створила вештачко језеро. Постојала је опасност да Височица пробије брану насталу клизањем брда и да водени таласи високи преко 20 м збришу сва села низводно, Белу Паланку а можда и Ниш. Проблем је решен усвајањем пројекта и изградњом преливног канала, што је у исто време значило и потапање села Велика Лукања, Мала Лукања и Завој. Становници потопљених села пресељени су у Пирот. Данас је Завојско језеро, након изградње бране, одводног цевовода и хидроелектране „Завој“, значајно подручје за град Пирот (Петровић В. 1985.).

Завојско језеро дуго је 17 километара, а широко 300 метара. Највећа дубина језера је око 70 метара. У току лета најповољније место за купање код некадашњег села Мала Лукања. Одликује се великом прозирношћу и чистоћом воде.

Излетиште Врело налази се на 33 километара од Пирота, у прејасном амбијенту у коме доминирају Дојкиначка и Јеловичка река. Посебно се истиче кањон реке Височице. Излетиште Врело налази се на надморској висини од 730 метара. У окружењу излетишта изграђен је ком-

плекс викендица и радничко одмаралиште. Занимљиво је да Врело пресуши сваке године у августу на само неколико сати. У непосредној близини Врела изграђен је у XVIII веку манастир Св. Богородице.

Културно-историјско наслеђе

Простор Старе планине био је насељен још у праисторији. Трагови културних делатности датирају из бронзаног периода (1400-800. године п.н.е.). У клисури Трговишког Тимока, недалеко од Калне, у пећини која носи назив Коренатац-Габровница откривене су праисторијске слике. Ови трагови сматрају се првим праисторијским сликарством у Србији у долини Тимока.

На месту данашњег насеља **Кална**, постојало је античко утврђење које је у периоду од 530-552. године обновио римски цар Јустинијан. Сврха тог утврђења била је да затвори улаз у долину Трговишког Тимока и да брани „пут метала” (античког рударења) на Старој планини. На узвишењу изнад пролаза познатог као Ђокина чука, на путу Кална – Пирот, било је озидано утврђење Callis (callis – узани пролаз, зидови утврђења који прате усек, путања). Трагови античке културе налазе се и унутар масива Старе планине у Буцаку, где постоје остаци утврђења код данашњег села Јања у засеоку Мездреја (мездреја – напуштено село, место). Данас се распознају зидови грађени ломљеним каменом и малтером. У атарима села Алдина река, Татрасница и Габровница у то време радили су рудници у којима је експлоатисано злато, сребро, бакар и гвожђе (Велојић М; Радовановић О. 2003.).

На десној обали Трговишког Тимока, у близини пута Књажевац – Пирот, налази се познато **излетиште Бараница**, које представља и својерсан археолошки локалитет. Бараница је насеље које се везује за римског императора Барона, мада га неки аутори сврставају у средњовековне грађевине. Народна легенда каже да је овде моћни цар Барон преграђивао Трговишки Тимок и да су лађе пловиле десетак километара узводно. Друга легенда каже да је овде била велика ризница драгоцености израђиваних у многобројним радионицама Заглавка и околине. Зато данас многи златољупци претражују терен брда Бараница где је пре око четрдесет година подигнут мотел. Тачно је ипак да се и данас на овом терену могу наћи новчићи византијских царева: Анастасија, Јустина и Јустинијана, али ће тек неко будуће организовано археолошко истраживање дати суд о овом локалитету.

Манастир Свете Тројице налази се између сеоских насеља Доња Каменица и Горња Каменица, са десне стране Трговишког Тимока, на удаљености око 17 километара од Књажевца. Народно предање каже да је

овде првобитно била изграђена црква чатмара, а да је по њеном паљењу нову цркву подигао деспот Лазар, син деспота Ђурђа Бранковића. Према обновљеном запису из 1848. године манастир је изграђен 1457. године. Фрескопис је сада само фрагментирано дат после рестаурације, обзиром да је у ранијем периоду ово здање више пута рушено и обнављано (Стојадиновић Б. 1985.).

Слика 2. Доњокаменичка црква

Доњокаменичка црква налази се у средишту села Доња Каменица и представља драгоцен споменик средњевековне културе. Црква је посвећена Светој Богородици и веома је занимљива по својој архитектури, али историчари до сада нису успели да утврде из ког века потиче (Стојадиновић Б. 1999.). Иконописје су радила два мајстора и то у различитом времену, што указује да је црква обнављана више пута. Стил градње је моравског и византијског типа, али су је градили, на захтев српских влада-

ра, мајстори из других области Балкана, вероватно Грци, што је довело до неуравнотежености различитих ставова у градњи познатих у то време. Црква је због таквог начина градње у облику уписаног крста, с два кулама. Данас је црква рестаурирана, заштићена и доступна презентацији.

Споменик на Караџину изграђен је на месту где је 8. августа 1941. године формиран Заглавско-тимочки партизански одред. Велелепни споменик доминира брдом Караџин, код села Штрпца од 1981. године, када је изграђен. Овде је 1945. године била изграђена мања пирамида са текстом исписаним на мермерној плочи, али су житељи Књажевца поводом 40. годишњице устанка, желели да се боље обележи ово место. Споменик је доступан посетиоцима асфалтним путем (Стојадиновић Б. 1985.).

Културне манифестације

Туристичко-привредна манифестација „Ђурђевдански сусрети - **Молитва под Миџором**” одржава се у селима Вртовац и Балта Бериловац (37 км од Књажевца). Први део Манифестације одржава се на Ђурђевдан (06. маја) у селу Вртовац. Ђурђевдан је слава и сеоска заветина позната код сточара као једна од највеселијих обредних светковина којом се слави снага пролећа и природе. Обредним ритуалом, снага природе „преноси” се на људе, стоку и усеве. Ђурђевдан започиње бербом цвећа и биља на Биљарни петак и ритуалним плетењем венаца на реци. Празновање се наставља првом мужем оваца, а на сам дан Славе око ћелије у Вртовцу иде обредна поворка - литија, врши се освећење сира, кити се простор око ћелије цвећем и биљем планинке, жене која представља дух природе. Процесија се завршава клањем јагњета у свакој кући. Најзначајнији чин обреда је клање црног мушког јагњета украшеног венцем и упаљеном свећом на рогу, кога народ Буцака зове „Молитва”.

Други део Манифестације одиграва се у селу Балта Бериловац и почиње благословом и позивом ћаје - заповедника ђурђевданских свечаности, чобанима и народу. Затим следи културно-уметнички програм, спортске и забавне чобанске играрије, избор најлепше чобанице из Буцака, такмичење у припремих старих јела. На Манифестацији се такође могу видети и стари занати, али и приказати лековито биље као и његова примена.

У подножју Старе планине у селу Јаловик Извор (35 километара од Књажевца) сваке године на Велику Госпојину (28. августа) одржава се Сабор народне изворне музике, популарно назван „**Панаџур**”, који окупља: певаче, хармоникаше, фрулаше, гајдаше, трубаче, блехоркестре. Најбољи добијају признања названа именима наших славних радио-извођача народне музике.

Сабор на Кадибогазу одржава се викендом око 19. јула. У селу Ново Корито у Србији и Салаш у Бугарској организује се вашар (сабор) који је привредна и културна манифестација на којој се приказује народно културно стваралаштво и привредна понуда насеља са обе стране државне границе. Сваком посетиоцу омогућено је да неометано прелази границу до места сабора.

Смештајни капацитети

Садашњи капацитети су задовољавајућег квалитета и могу да обезбеде оптимални комфор за извођење екскурзија и наставе у природи, али нису довољни да обезбеде потребе већег броја туриста у сезони због недовољног броја лежајева и ограниченог простора.

Хотел „Јелен” у Кални у свом саставу има ресторан са 100 места и кафану са 200 места, 34 лежаја и 2 апартмана, као и депаданс са 120 лежаја. Хотел је тренутно у фази реновирања, тако да нема на располагању све капацитете за своје госте.

Хотел Електро-привреде Србије „Бабин зуб” налази се на северној страни Бабиног зуба, поред планинарског дома. Хотел је „Б” категорије, капацитета 60 лежаја у 22 двокреветне, 5 трокреветних соба и 2 апартмана. Изнад хотела налази се вишенаменски спортски терен. Хотел је изграђен на надморској висини од 1.580 метара, а удаљен је од Књажевца свега 55 километара.

Планинарски дом поред хотела „Бабин зуб” саграђен је 1952. године и има површину од 430 м². Капацитет овог дома је 80 лежаја, а структуру дома чине: 7 соба, три апартмана, трпезарија, кухиња и остале помоћне просторије. Околу су квалитетне скијашке стазе за алпско скијање и једна стаза за турно-скијање. Укупна дужина стаза је 1.500 метара. Главна сезона почиње новембра месеца и траје до краја марта (Милошевић В. 1977.).

Хотел „Планинарски дом” налази се на обронцима Старе планине, испод врха Басарски камен на надморској висини од 1.080 метара. Повезан је са Пиротом локалним асфалтним путем у дужини од 12 километара. Хотел поседује 30 лежајева у двокреветним собама и апартманима, ресторан капацитета за 100 гостију, терасу од 50 седишта, аперитив бар, ТВ салу, салу за састанке и семинаре. Свака соба има ТВ, телефон, видео и могућност праћења сателитског програма. Хотел нуди могућност разоноде и спортско-рекреативног живота за госте на својим ограђеним теренима за мале спортове, уређеним ски-стазама са ски-лифтовима и трим стазама за све узрасте.

Закључак

Стара планина са својим потенцијалима пружа изванредне могућности за извођење екскурзија и наставе у природи. Рељеф Старе планине представља природну вредност која се среће код малог броја планина у Србији. Стара планина је пет месеци под снегом на висини између 1.100 метара и 1.900 метара, што представља добру основу за упражњавање зимских спортова. Шуме су богате биљним и животињским светом и у току лета можете уживати у следећим активностима: шетња, параглајдинг, трчање, планинарење.

Живописни предео одувек је био место надахнућа многим уметницима, тако да су овде организоване бројне музичке, ликовне и песничке колоније. Љубитељи природе су често истицали лепоту Старе планине, предивне заласке сунца, звук река и мирис шуме због кога се увек враћају у ове пределе.

Скромни смештајни капацитети могу да задовоље потребе неопходне за извођење екскурзија, а културно-историјски споменици и предивна природа могу да учине наставу у природи ефикасном и надахнутом. *Ово су предели према којима нико није остао равнодушан.*

Литература

- Велојић М., Радовановић О. (2003.): „*Становништво Старе планине – Буџак*”. Зајечар.
- Група аутора (2002.): „*Програм развоја туризма општине Књажевац*”. Републички завод за развој, Београд.
- Јован Цвијић (1896.): „*Извори, тресаве и водопади у источној Србији*”. Гласник СКА бр. 51, Београд.
- Милојевић Душан (2000.): „*Парк природе Стара планина*”. Београд.
- Милошевић Властимир (1977.): „*Туризам као привредна грана у Тимочној крајини*”. Развитак бр. 4, Зајечар.
- Петровић Вукашин (1985.): „*Велика Лукања*”. Ниш.
- Ршумовић Радован (1972.): „*Књажевачка туристичка регија*”. Зборник радова. Географски институт, књига 24, Београд.
- Стојадиновић Бранислав (1999.): „*Књажевац у 1.000 појмова*”. Јавно информативно предузеће, Књажевац.
- Стојадиновић Бранислав (1985.): „*Културни развој Књажевца и околине*”. Међимурје бр. 8, Зрински, Чаковец.
- Интернет: www.tokenjazevac.org.yu
- Интернет: www.topiro.com

Sibinović Mikica

OLD MOUNTINE'S PERSPECTIVES FOR THE EXCURSION AND OUT-DOORS PRACTISE

Summary

Old mountain is an area which provides a number of possibilities for outdoors practise. Environment also provides whole year entertainment. The highest peak, Midzor (2.169 m), is easy to reach for tourists searching for fun. Mixture of flora and fauna, rare relieve morphology, Bigar fall and Zavoj lake, are just some of places for excursion. Visiting cultural-historical monuments and cultural manifestations will make understanding of domestic culture easier for the students. Villages are not heavily populated. Village Repusnica in Knjazevac municipal is without population. Individualities of this area could be very useful for student education.